

4. Melléklet

Gaul Géza: Mi a szép? című tanulmányához

Megrakják a tüzet

Magyar népdal

Sándorfalva (Csongrád m.), Péczely Attila gyűjtése

Forrás: Tiszán innen, Dunán túl. 150 magyar népdal. Szerk.: Borsy István és Rossa Ernő.
Zeneműkiadó, Budapest, 1967.

Szöveg

Megrakják a tüzet,
Mégis elaluszik,
Nincs az a szerelem,
Aki el nem múlik.

Rakd meg babám, rakd meg
Lobogó tüzedet,
Hadd melegítsem meg
Gyöngye kezeimet.

Szól a kakukmadár,
Talán megvirrad már.
Isten veled rózsám,
Magad maradsz immár.

Szerelem, szerelem,
Átkozott gyöttelelem,
Mért nem virágoztál
Minden falevelen?

Dallam

Ereszkedő, kvintváltó, la-pentaton. Leírásához a szolmizációs jelöléseket használjuk.

Szolmizáció: s, l, d r m s l

Előadás módja: parlando (elbeszélve, tehát a szöveghez alkalmazkodó hangsúlyozással és ritmusban)

Az első strófa szövege és dallama együtt:

la la mi mi la la
vagy a második fél szerint szolmizálva, a kvintváltásnak megfelelően
re re la la re re

Megrak- ják a tü- zet,

so mi mi re mi mi
vagy a második fél szerint szolmizálva, a kvintváltásnak megfelelően
do la la so la la

Még-is el- a- lu- szik,

re re la la re re

Nincs az a sze- re- lem,

do la la so la la

A- ki el nem mú-lik.

Mivel a részletes elemzést csak az első strófára mutatjuk be, a többi strófa ilyen fajta megadását mellőzzük.

Néhány gyakorlati megjegyzés a használt jelölésekről

Az elemzés során a strófa/sor/szótag (dallamhang) sorszámhármassal hivatkozunk a népdal egyes hangjaira, tehát a második strófa harmadik sorának kezdőhangja 2/3/1. A dalt lejegyzője 2/4-es ritmusúként rögzítette, tehát a sorok ötödik hangján – legalábbis többnyire – hangsúlyt érzett, vagy más – zenei párhuzamok alapján – gondolta, hogy ez a helyes hangsúlyozás. A szöveg ezt hol alátámasztja, hol nem. A sorok egy része (16-ból 6) 4:2, másik része (16-ból 5) 2:4 szótag arányban oszlik kétfelé, de van (16-ból 4) 3:3 megoszlású is. Tehát a dallam itt önálló életet él, néhol – legalábbis az adatközlő vagy a lejegyző tudatában – uralkodik a szöveg felett.

A sortagolások a szöveg szerint:

1/1 – 4:2

1/2 – 2:4

1/3 – 3:3

1/4 – 2:4, de lehet 4:2 is.

2/1 – 4:2

2/2 – 3:3

2/3 – ?? Nincs sormetszet!

2/4 – 2:4

3/1 – 4:2

3/2 – 4:2

3/3 – 4:2

3/4 – 4:2, de lehet 2:4 is.

4/1 – 3:3
4/2 – 3:3
4/3 – 2:4
4/4 – 2/4

Tehát a sortagolások gyakorisága:

nincs tagolás 1 esetben,
2:4 a tagolás 5 esetben,
3:3 a tagolás 4 esetben,
4:2 a tagolás, tehát a dallaméval egyező 6 esetben.

Ezért a kotta szerinti ütembeosztást nem tekintjük mértékadónak a sorok tagolását tekintve, a szótagokat-dallamhangokat soronként számozzuk, nem használjuk az ütembeosztást.

A sorokra – értelemszerűen – strófa/sor formában hivatkozunk.

Az elemzés

Bevezetés

Az elemzés a befogadási folyamatból indul ki. Mit tud a hallgató, mielőtt meghallaná a dalt? Magyar hallgatót tételezünk fel, tehát tud magyarul. Ismeri a magyar nyelv hanghordozását, hangsúlyozását, a nem énekelt beszéd dallamát, a szintaktikai szabályait. Mindezt nem tudatosan, hanem az anyanyelvi tudás részeként, a használatban kialakult tapasztalatai alapján. Ismeri, érti a nyelv szavait, azok másodlagos és többedleges jelentését, hangulatát, asszociációs udvarát.

Zeneileg nem szükségképpen képzett. Amit ismer feltétlenül, az az európai zene fő sajátossága, hogy dallama van, a dallam különböző magasságú (és pedig főleg diatónikus hangközökkel különböző magasságú), különböző hosszúságú és nyomatékú hangokból áll, ahol egy-egy hang maga jórészt (ebben a dalban többnyire nyolcadhang hosszúságban) egyetlen magasságon tartózkodik, a hajlítás (melizma) – ha van – inkább díszítés, nem uralkodó az előadásmódban. Felismeri a dallam hangjait, hangsúlyait.

Részletes elemzés

1/1

A dal hangsúlyosan indul (hiszen magyar népdal), a szöveg is határozott kijelentéssel kezdődik, ezek egymást erősítik [1 felismerés]¹, az első szó ige, cselekvést fejez ki, a határozottságot jelzi a befejezettségre utaló igekötő is („meg...”), az általános alany személytelenné, elvi jellegűvé teszi ezt a kijelentést, amelyben a tárgyias ragozás még a határozott tárgyra is utal, előre mutat, tehát várakozást kelt. Fel kell figyelni rá, valami elkezdődött! [+1 felismerés] A második szótag marad az első magasságában, ez kissé váratlan [+1], hiszen a magyar beszédben a hangmagasság és a hangsúly a szöveg elején a legmagasabb, azután lejt. Ezért ezután már a harmadik szótagot/dallamhangot is ebben a magasságban várjuk, ha már eddig a dallam eltért a beszéd lejtésétől. Így az a tény, hogy lejjebb van, meglepetés, változatosság [+1], míg a ritmus változatlan ütése egy állandóságra utal [+1]. A lejjebb lépés nem is egyszerű, kis lépés, amit leginkább várnánk, hanem ugrás egy szép, tiszta hangközzel (kvarttal) [+1], a nyelvi várakozásnak megfelelően lefelé [+1]. A negyedik szótag ugyanezen a magasságon marad, ami annyiban újabb párhuzamosság is, hogy a szövegben kis jelentőségű névelő a kiejtésben is hangsúlytalan, itt a dallamban is

¹ Szögletes zárójellel [+1] jeleztem, ha a szöveg hallatán a hallgató-befogadó valaminek a felismeréséhez jut el, a beírt számmal egyúttal az elemzésből látható felismerések számát is megadtam.

hangsúlytalan [+1], a ritmust pedig tartja, és ez már a negyedik hang ugyanabban a lüktetésben [+1].

Az ötödik szótag/dallamhang viszont megint a kezdő magasságban van [+1], ami megfelel annak, hogy hangsúlyos ejtésű a szövegben [+1] és dallamban [+1] egyaránt [+1]. Itt kielégül a szövegbeli várákozásunk, amelyet a tárgyrag keltett, megjelenik az igei állítmány tárgya: „tüzet” [+1], ami tehát tartalmilag is a kezdettel egyenrangú, ez tovább erősíti a kiejtésbeli és dallambeli hangsúlyt [+1]. Még itt is tart az eddigi lüktetés [+1]. Az 1/1/6 már más, kitartott énekhang, utána kis szünettel [+1]. Ez jelzi, hogy itt valami lezárult [+1], de hiszen a szövegben is a mondat véget ért [+1], a dallammal egyszerre [+1], egy általános érvényű, sokféle társítást lehetővé tevő kijelentést hallottunk, amiben a tárgy az egyik őselem, amely az ember egyik hasznos eszköze, egyúttal rettegésének tárgya, az életnek, a szerelemnek a jelképe. Ezért itt felkészülünk arra, hogy valami fontos fog következni [+1]. A záróhang és a szünet együttes hossza akkora, hogy a sor utolsó két hangját az előző négygel azonos tartamúnak érezzük [+1]. A felismert mondathoz, a vele együtt felismert dallamsorhoz kapcsoljuk a ti-ti-ti-ti ti-tá-á ritmust [+1], a tartamban azonos hosszúságú részek kezdetén egy-egy hangsúllyal [+1], így ritmikailag a dallamsor feleződik [+1]. (Eddig 25 felismerés.)

1/2

Valami elkezdődik hangsúlyosan, tehát megfelelően a magyar beszédnek [+1], de az előző, lezáró hangnál kicsit lejjebb [+1], kevesebb nyomatékkal [+1]. Ezt a párhuzamot erősíti [+1], hogy a sorkezdő szótag majdnem azonos az előző soréval (Meg-Még). Ez alliterációnál erősebb összecsengés, afféle sor-eleji asszonánc [+1]. A második szótagnál-dallamhangnál az előző sor kialakította várákozásunknak megfelel a ritmus [+1], de a dallam annak ellenére [+1] ereszkedik, ami viszont megfelel a nyelv dallamának [+1]. A harmadik szótagra a ritmus lüktetése marad [+1], dallam lejtése megtorpan [+1], a szövegben szóhangsúly van, új szó kezdődik [+1], ami összecseng a dallam lejtésének megállásával [+1]. Az új szó első két szótagjához tartozó dallamrészlet párhuzamot mutat az előző két szótagú szóval, egy hanggal lejjebb ismétli annak lejtését [+1]. A szöveg kezdete felel az előző sor keltette várákozásra [+1], ellentétet fejez ki („Mégis...”), a határozott, aktív kezdéssel szemben passzív megszűnést, elmúlást [+1].

A dallam az ötödik szótagnál visszalép az előző szintre, ezzel a dallamban némi hangsúlyt várunk, ez azonban itt nem cseng össze a szöveg hangsúlytalanságával. A sor – szöveg és dallam egyaránt – az előző sorhoz hasonlóan zárul [+1]: a hatodik hanggal leáll a lüktetés [+1], tehát a ritmus azonos az előző soréval [+1], itt is felismerjük a mondat [+1] és dallam lezárását [+1] és a hat szótagos sor ritmus-szerkezetét [+1], amely az előző soréval azonos [+1]. A szövegsornak az elsőtől eltérő hangsúly-szerkezete [+1], ennek megfelelő sortagolása (2-4 arány) megerősíti az előző mondat állításához képest ellentétes kijelentést („Mégis...”) [+1]. A két mondat ellentéte után újabb várákozást érzünk, az ellentét feloldását várjuk [+1]. További alátámasztása ennek a szövegbeli ellentétnek, hogy a dallam is eltér: 1/1/5 fölfelé ugrás volt az előző hanghoz képest, míg 1/2/5 csak egy kicsi, voltaképpen egy nyugóhangra lépés [+1]. Ez a hang itt azonban nem ad végső nyugalmat, hanem a szövegbeli várákozást megerősítőleg a dallam folytatására kelt várákozást [+1]. (Ebben a sorban 27, összesen eddig 52 felismerés.)

1/3

A kezdethez képest egy nagyon szép hangközzel (kvinttel) lejjebb folytatódik a dallam. Hangsúlyosan indul, mint az első sor. Fel kell figyelni rá, valami elkezdődött! [+1] A második szótag marad az első magasságában, ez kissé váratlan lenne, ha nem lenne az első sor mása [+1], így azonban örömmel kezdjük sejteni a sorok hasonlóságát. Ezért ezután már a harmadik szótagot/dallamhangot is az első sornak megfelelő magasságban várjuk. Így az a

tény, hogy ott van, öröm [+1], és a két sor hasonlóságát a ritmus változatlan ütése is megerősíti [+1]. Itt, a harmadik hangnál (1/3/3) végleg felismerjük, hogy a kezdő dallamsorhoz nagyon hasonlót hallunk [+1].

A szöveg – általánosságát megőrizve [+1] – állításból átfordul tagadásba („Nincs...”) [+1], és itt már nem olyan tárgyilagos, hiszen az egyik legerősebb emberi érzelemről, a szerelemről, szól [+1], a szubjektívabb tárgyat aláhúzza, hogy a hangsúly, a sor-osztás eltolódik [+1], 3-3 lesz, így a szöveg hangsúly nem egyezik a zeneivel [+1]. Ugyanakkor viszont, gondolatban rímelt a „szerelem” a „tűz”-re [+1] az első sorból, aminek megerősítése a első soréval párhuzamos dallam [+1]. A sor – szöveg és dallam egyaránt – az első sorhoz hasonlóan zárul [+1]: a hatodik hanggal leáll a lüktetés [+1], tehát a dallam ritmusa azonos az első soréval [+1], itt is felismerjük a mondat [+1] és dallam lezárását [+1] és a hat szótagos sor ritmus-szerkezetét [+1], amely az előző soréval ezúttal nem azonos [+1]. A szövegbeli mutató névmás („az a szerelem,”) várákozást kelt, amit a következőkben ki kell elégíteni [+1]. A szövegsornak az elsőétől eltérő hangsúly-szerkezete, ennek megfelelő sortagolása megerősíti az előző mondatpár állításához képest fordított, tagadó szerkezetet [+1]. (Ebben a sorban 21, összesen eddig 73 felismerés.)

1/4

Ez a sor is hangsúlyosan, tehát a magyar beszédnek megfelelően kezdődik [+1], de az előző, sorlezáró hangnál kicsit lejjebb [+1], kevesebb nyomatókkal [+1]. Az előző sor szövegében keltett várákozást kielégíti a sorkezdő vonatkozó névmás [+1], amely egyúttal az új mondat alanya, tehát a szerelemről van szó. A második szótagnál-dallamhangnál az előző sor kialakította várákozásunknak megfelel a ritmus [+1], és a dallam [+1]. A harmadik szótagra a ritmus lüktetése marad [+1], dallam lejtése megtorpan [+1], a szövegben halvány szóhangsúly van, új szó kezdődik [+1], ami összecseng a dallam lejtésének megállásával [+1]. Itt felismerjük, hogy az 1/3 keltette várákozásunk, hogy a továbbiakban a dallam egy kvinttel lejjebb ismétlődni fog, teljesül [+1].

1/4/4-nél kiderül, hogy a kijelentés még egy tagadást tartalmaz, ezzel egyenes párhuzam keletkezik az első mondat-párral [+1]. A szubjektív tárgyat azonban egészen más szórend kíséri [+1]: a tagadószó az igekötő és az ige ragozott része közé kerül, mintegy hátra vetődik [+1], és ez valamit jelez [+1]. A zenében ennek azonban csak annyi a megfelelője, hogy a dallam ritmusa kicsit módosul, nem ismétlődik egészen gépiesen az 1/2 dallamsor, az 1/4/5 negyed hang, a korábbiak nyolcadától eltérően [+1]. Ez is ez eddigiektől eltérőt jelez, és valóban, a strófa lezárul [+1]. Ezt megerősíti az utolsó két szótag összecsengése 1/2/5-6-tal [+1], azaz a rím. A hatodik hanggal leáll a lüktetés [+1], tehát a dallam ritmusa hasonló a második és a közvetlenül megelőző, a harmadik soréhoz [+1], a hangmagasságok sora pedig azonos 1/2-ben hallottal. Itt is felismerjük a mondat [+1] és dallam lezárását [+1] és a hat szótagos sor ritmus-szerkezetét [+1], amely az előző soréval ezúttal nem azonos [+1], azonos viszont a második soréval [+1]. Ezen túl a rímen kívül még az 1/2/3 és 1/4/3 szótag is azonos mind hangzásban („el”), mind nyelvtani [+1] és hangulati-jelentésbeli szerepében [+1], tehát a két sor-pár közötti hasonlóság igen erős [+1], és a kis eltérések is kifejeznek, alátámasztanak valamit, erősítik egymást [+1].

Másképpen is megfogalmazva: az 1/2 állítmányával erős párhuzamban van 1/4 állítmánya: „eluszik” - „el nem múlik” [+1], mind alakilag (igekötős igék, azonos igekötővel), mind tartalmilag a megszűnéssel összefüggő jelentésükkel [+1], és az ikes igék az u-ú párhuzamos helyzetével elég jó összecsengést (rím) adnak. Ezek a párhuzamok is erősítik a két dallamsor-pár zenei hasonlóságát, a kvintváltást [+1]. (Ebben a sorban 32, összesen eddig 105 felismerés.)

Összesen tehát 105 felismerés 17-18 másodpercben.

Megjegyzem, hogy nem számoltuk az egyes nyolcad illetve tizenhatod hangok, szünetek felismerését. Ez, természetesen, ezen hangok darabszámával egyező számú felismerést jelent, amelyek léte feltétele a vizsgált szintnek, de nem befolyásolja az általunk vizsgált szinten felismerhető szerkezeti törvényszerűségeket.

A szövegben nem számoltuk az egyes beszédhangok felismerését sem, amelyek léte ugyancsak feltétele az általunk vizsgált szintnek, de ugyancsak nem befolyásolja az ezen a szinten felismerhető szerkezeti törvényszerűségeket. Nem foglalkoztunk a nyelvi megértés elemeinek, tehát a nyelvtani elemeknek és a szavak jelentésének felismerésével sem, ezeket is, a vizsgált szinten, már adottnak tételeztük fel.